

Jeřábek, Dušan

V.

In: Jeřábek, Dušan. *Václav Vladivoj Tomek a Karel Havlíček v letech bachovské reakce*. Vyd. 1. V Brně: Univerzita J.E. Purkyně, 1979, pp. 39-54

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121529>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Vídenský deník, jak jsme už ukázali, byl redigován a tvořen jen malou skupinou lidí, kteří zřejmě představovali také jádro, ba dokonce největší část autorského kolektivu tohoto listu. Autorského podílu jednotlivců se můžeme jen domýšlet, neboť redakce — až na nepatrné výjimky — zachovávala důsledně inkognito přispěvatelů. Dá se tedy jen předpokládat, že hlavními autory programových statí byli bratři Jirečkové, Helfert, Beck a Tomek. Psát musel ovšem nepochybně také Votka, i když podle Havlíčka byl víceméně jen nominálním redaktorem a neschopným žurnalistou.¹ U některých příspěvků lze se dohadovat autorství podle obsahu, stylu — nebo nejspíše podle narážky v Havlíčkově odpovědi.²

Anonymita přispěvatelů Vídenského deníku je ovšem do velké míry příznačná: časopis jako celek vyjadřoval oficiální vnitropolitickou koncepci vídeňské vlády, ne stanoviska jednotlivců. Pokud pak šlo o poměry české, v řadě příspěvků lze nalézt úslužný ohlas názorů, které ve své připomenuté brožurce Úvahy o nynějších poměrech vyjádřil Lev Thun: to se týká například otázky tak zvaného monopolu Havlíčkova na utváření veřejného mínění nebo odpovědnosti za prosazování a realizaci českých národních práv.

Z toho, co jsme uvedli, je zřejmé, že určit přímý autorský podíl V. V. Tomka na Vídenském deníku není snadné. Je to ovšem důležité, chceme-li poznat stav Tomkových názorů v padesátých letech a zejména vývoj jeho vztahu k Havlíčkovi i k Havlíčkovu politickému programu a myšlení.

Zjistit všechny Tomkovy příspěvky ve Vídenském deníku je už asi nemožné; je však možné určit aspoň některé z nich. Pomáhá nám k tomu Tomkovo vlastní svědectví v Pamětech, korespondence Tomkova s Josefem Jirečkem, obsahující náměty některých Tomkových příspěvků ve Vídenském deníku, a konečně bibliografie Tomkových prací, kterou sestavil Václav Novotný pro sborník ke stému výročí Tomkova narození.³

¹ Viz Vynucená odpověď Vídenskému deníku, Slovan 14. srpna 1850; Karla Havlíčka Borovského Politické spisy, díl III/1, str. 223–224.

² Tak například za autora článku ve Vídenském deníku z 29. září 1850, v němž se tvrdí, že prosazování národních práv není věcí vlády, ale Čechů samých, je možné podle náznaku v Havlíčkově článku Farizejové rovnoprávnosti národní pokládat Josefa Jirečka.

³ V. V. Tomek (1818–1918). Na památku jeho stých narozenin vydal Historický spolek. Praha 1918.

Novotný, který se snažil zachytit bibliograficky i Tomkovy příspěvky ve Vídenském deníku, upozorňuje sám na pravděpodobnost, že jich bylo více, než se mu podařilo zjistit.

V prvním ročníku Vídenského deníku (který vycházel až od července 1850) nacházíme dva Tomkovy články, a to podepsané, oba rázu populární odborného: Čechové u Berlína⁴ a Příběhy stavu městského v Čechách;⁵ kromě toho zde Tomek uveřejnil svůj překlad (z latiny) Zprávy o usmrcení Waldsteina.⁶ Že přispíval v tomto roce také jinak do Vídenského deníku, je možné, ba pravděpodobné; dá se tak soudit z jeho vzpomenuté už zmínky v Pamětech⁷ – i když není nijak jisté, týká-li se už roku 1850.

První anonymní článek, k jehož autorství se Tomek v Pamětech hlásí, byl totiž uveřejněn až v únoru následujícího roku.⁸ Ale že napsal už předtím některé příspěvky, a to rázu politického, tvrdí, jak hned ukážeme, Havlíček; o které články však jde, nevíme, a také Novotný takové příspěvky nezná.⁹ Z roku 1851 známe bezpečně osm Tomkových příspěvků do Vídenského deníku a dva do literární přílohy Vídenského deníku Vesna. Jde jednak o příspěvky podepsané, jednak takové, k nimž se Tomek sám později (v Pamětech) přihlásil. Většina z nich má přímý význam pro sledování Tomkova vztahu k Havlíčkovi.

Tyto příspěvky zachycuje vesměs bibliografie Novotného. Vedle toho je možno s větší nebo menší pravděpodobností identifikovat i některé další příspěvky ve Vídenském deníku 1851 buď jako Tomkovy nebo jako Tomkem inspirované.

Hned na počátku ročníku 1851 čteme ve Vídenském deníku Tomkovo podepsané pojednání Národnost česká na počátku nového desetiletí.¹⁰ Stať plně zapadá do dobových polemik Thunových spolupracovníků s odpůrci vídeňského režimu, jmenovitě pak s Havlíčkem; z hlediska politického poslání Vídenského deníku má přímo programový charakter. Tomek se

⁴ Vídenský deník 13. července 1850.

⁵ L. c. 25. října až 1. listopadu 1850.

⁶ Zpráva o usmrcení Waldsteina od polního kaplana Butlerova sepsaná v práteřském dopisu dne 12. února 1653. L. c. 20. až 23. prosince 1850.

⁷ Tomek, Paměti z mého života, díl první, str. 365. Viz pozn. č. 13 ke kapitole III.

⁸ Je to stať, týkající se pohřbu Augustina Smetany; Vídenský deník 20. února 1851.

⁹ Je ovšem třeba brát v úvahu, že z této doby Tomkovy činnosti máme obzvláště málo informací. Chybějí především zprávy z Tomkovy korespondence, neboť Tomek žil v té době spolu s Jirečkem a ostatními ve Vídni, písemného styku tedy nebylo třeba. Kromě toho Tomek dle svého vlastního vyjádření v Pamětech (díel první, str. 341) od 20. listopadu 1849 do roku 1858 nepsal deník, s krátkou výjimkou od 1. dubna do 5. května 1851. Paměti z tohoto dlouhého údobí psal tedy – uprostřed devadesátých let – údajně jen na základě kusých vzpomínek a nahodile zachovaných písemností. Je proto třeba počítat s mezerovitostí Pamětí v tomto časovém úseku, čímž značně trpí naše informovanost o Tomkově spolupráci s Vídenským deníkem.

¹⁰ Vídenský deník 2. a 3. ledna 1851. Václav Novotný uvádí mylně data 1. a 2. ledna.

staví sice zdánlivě na vyšší historické stanovisko vědce, který chce nazírat na národnostní problematiku v Rakousku bez stranického zaujetí, ve skutečnosti má však jeho pojednání ráz ryze oportunní. Má posílit značně narušenou důvěru české veřejnosti v serióznost vládních úmyslů, pokud jde o rovnoprávnost rakouských národů, a podpořit oficiální linii, směřující k umrtvení veřejného života před chystanou likvidací ústavnosti. Tomek pedantsky kárá všechny, kdo mají pochybnosti o úmyslech vlády, týkajících se budoucnosti konstitučního zřízení země a dalších osudů rakouských národů.

„Rovnoprávnost je prý slovo na trpělivém papíře“, rozhorluje se Tomek. „Namísto ní chce prý vláda provésti teprv horší centralizaci, teprv neobmezenější panství němčiny v oboru celého mocnářství rakouského, nežli kdy byla před r. 1848. Nikdo nevěř jeho (tj. ministerstva, D. J.) slibům, jeho ku prospěchu národnosti vydávaným rozkazům; neb to všechno je prý jen naoko“. — A Tomek pokračuje: „Nemůžeme se zdržeti od podotknutí zde něčeho o tom, jak velmi nepolitické a nám již v nejednom ohledu škodlivé je rozšiřování tohoto mínění. Dejme tomu, že by vláda něco jiného v srdci svém skrývala, než mluví a než samými skutky dává najevo. Což jest to platno roztrubovati podezření takové příliš záhy do celého světa? Můžeme si pomyslit, jak libě znějí takové články časopisní, v nichž se nevěří, že by přišlo k českému učení ve školách, k českému jednání v úřadech, jak libě znějí mnohému línému profesorovi gymnaziálnímu, mnohému línému úředníkovi, kterýž by se nerad zanedbané češtině přiučoval. [...] A působení takových hlasů na obecenstvo je neméně škodlivé. Jak se má chutěji míti ke věcem, v jichž stálost nemá míti důvěry? [...] Kdo neukazuje důvěru v sílu své věci, zavdává protivníkovi jen příčinu k větší smělosti. Avšak mluvení o zpátečných krocích, kteréž by se s národností českou byly staly od r. 1848, jest velmi nedůvodné a jalové. [...] Uskutečnění věci, která se dotýká tolikerých rozmanitých a vysoce důležitých stránek národního a státního života, nemůže se ovšem jináč státi než postupně, přípravami opatrně a na delší řadu let rozměrnými, aby se jedno nezkazilo, když se druhé napraví. [...] O tom, jakým způsobem a jak spěšně by se v tomto uskutečňování rovného práva pokračovati mělo, mohou býti rozličné soudy, mohou býti podávány rozličné návrhy, na žádný způsob nemůže se ale to, co k úplnému uskutečnění schází, jmenovati krokem zpátečným, nýbrž co se za léta 1849 a 1850 již stalo, uznati se musí za pokrok. [...] Když každý, netoliko vláda, bude činiti svou povinnost a chutě pracovati ke zvelebení cti a blaha národu, ohledá se tuším po uplynutí nového desetiletí opět mnohonásobně větší pokrok nežli za desetiletí právě minulé, tak jako toto převýšilo všecky předešlé“. — Článek, jak zřejmo, je naplněn týmž duchem loajality, jako už dřívější projevy ve Vídenském deníku, zastávající vůči českým národním požadavkům názor, že jejich realizace „nezáleží na vládě ani na kom jiném, nýbrž jedině na nás samých“.

Ve Vídenském deníku 1851 nacházíme ovšem i celou řadu dalších dokladů toho, jak se vyhraňovala stanoviska českých konzervativců, snažících se podepřít u vlastního národa kredit vídeňské vlády. Proto také tento ročník přináší svědectví nových protihavličkovských kampaní. Do nich se nyní naplno zapojil i Tomek, takže přehled dalších Tomkových příspěvků ve Vídenském deníku 1851 podává současně názorné svědectví o vývoji Tomkových vztahů k Havlíčkovi a k jeho ideovému a politickému úsilí.

K tomu, aby veřejně přiznal svoji politickou pozici a aby se tak současně musel otevřeně postavit proti Havlíčkovi, byl Tomek Havlíčkem vlastně donucen. Ve Slovanu 30. ledna 1851 otiskl totiž Havlíček svůj článek *Revoluce*. Vídenský deník na něj reagoval 4. února, a to pochvalně: vyhovovala mu Havlíčkova teze, že „revoluce se zbraní“ není pravou cestou k dosažení svobody národů vůbec a českého národa zvlášť. Havlíček na „pochvalu“ Vídenského deníku odpověděl ve Slovanu 8. února článkem, v němž se nad celým problémem revoluce znovu zamýšlí; a spíše jen mimochodem se dotýká Tomkovy spolupráce s Vídenským deníkem. A činí tak ovšem s ostrostí, která svědčí o nashromážděné trpkosti vůči někdejšímu příteli:

„Když pan V. V. Tomek, bývalý český dějepisec, nyní domácí a hospodářský leibhistorikus u hraběte Thuna, počal s celým svým titulem psát do Vídenského deníka politické úvodní články, nedivili jsme se již tomu veřejně, nýbrž pomyslili si jen v duchu: Sic transit gloria mundi“.

A v poznámce k tomu pak Havlíček dodává: „Jak známo, ustanoven jest p. Tomek od hraběte Thuna za profesora na univerzitě pražské, ale poněvadž centralismus nedopouští, aby byl v Praze profesor českého dějepisu, kterému p. Tomek rozumí, musel se státi profesorem *rakouského* dějepisu (prol. K. H.) a jíti na nějaký čas do Vídně příučiti se tam, co bude přednášet. Plat profesorský běží již p. Tomkovi nyní, ačkoli nepřednáší, a kromě toho má po ten čas, co bude studovat, ve Vídni měsíčně 100 zl. stř. přídavku. Ze při svých studiích a dietách má tolik času ještě, aby mohl psát články do Vídenského deníka, jest lehce pochopitelné“.

Na tento Havlíčkův otevřený útok ozval se Tomek ve Vídenském deníku 15. února 1851 „osvědčením“ proti Havlíčkovi. — Obviňuje jej z nesnášenlivosti vůči jiným názorům, z toho, že si osobuje právo určovat veřejné mínění. „Může být, že časem on jediný zůstane hodným a všichni jiní, kdož se opováží veřejně promluvit, budou nepoctiví lidé“.

Havlíček přijal Tomkovu výzvu k polemice a zamířil svou stručnou odpověď na protivníkovu nejslabší místo, totiž na jeho morální a charakterové kvality. Podle Havlíčkových slov je třeba jasně si uvědomit, kdo kde stojí. „Kdo zřejmě ke straně vládní přistoupil, buď si to z jakýchkoli příčin, nesmí přece očekávat od nás, od strany protivládní, abychom jej ještě déle za svého považovali! [...] Ostatně kdo s kočkami do spolku se dal, bude asi myši nadarmo ubezpečovat, že je také jejich dobrý pří-

tel“.¹¹ A zdánlivě bez přímé souvislosti s předchozím textem svého článku připojuje Havlíček odstavec z Tomkových Dějů univerzity pražské, týkající se Štěpána Pálče:

„Mezi tím časem však, když se věc počala týkati samého papeže a vyšších věcí, dostal strach před usilováním o opravy a postavil se v čelo strany, proti které předtím byl bojoval; taktéž mnozí jiní posavadní oprav zastavatelé. Více, jak se zdá, bylo těch, kteří takto jednali z jiných ohledů nežli z přesvědčení; neb i Páleč v důvěrné rozpravě před samým Husem, když byla řeč o jistých artikulích od papežských legátů strany odpustků vydaných, pravil, že obsahují bludy makavé; nicméně u veřejnosti, jak pověděno, jinak se zachoval“.

A Havlíček pokračuje: „Takto čteme o Štěpánu Pálči v Dějích univerzity pražské, které sepsal také p. V. V. Tomek, ale toho času jiný Tomek, než který nyní píše ve Videnském deníku“.

Tato Havlíčkova stať, ba vlastně jen glosa, signalizovala definitivní rozlom v Tomkově a Havlíčkově vzájemném vztahu, který do té doby se nezdál být zcela nesmiřitelný: koneckonců šlo mezi oběma až dosud jen o rozdílnost názorů na taktiku národního zápasu, kdežto zásady a cíle tohoto zápasu byly nebo se aspoň zdály být totožné. Od tohoto okamžiku však bylo jasné, že smíření je už nemožné, a nikdo z nich to už nezastíral; Tomkův odpor k Havlíčkovi dokonce přetrval o desítky let Havlíčkovu smrt, jak o tom svědčí Tomkova Paměti.

Reakce Videnského deníku na těžkou ránu, kterou Havlíček Tomkovi zasadil, byla jen formální; podstaty nevývratných Havlíčkových argumentů se dotknout nemohla. Autorem odpovědi¹² byl zřejmě Tomek sám. Přesvědčivost Havlíčkových útoků proti vládě i proti těm, kdo jí slouží, snažil se podvrátit tvrzením, kterému sotva mohli uvěřit sami tvůrcové Videnského deníku: že Havlíček mluví už skoro jen sám za sebe a že proto prý „veřejným anathemem musí hroziti každému, o kom se domnívá, že by k straně jeho náležitosti měl, jestli se osmělí najevo dáti, že se k zásadám jeho nepřiznává“.

Tento polemický epilog byl tedy už z věcného hlediska bezvýznamný. Pro sledování názorového rozkolu mezi Tomkem a Havlíčkem má daleko větší důležitost jiný Tomkův článek, totiž úvodník, uveřejněný ve Videnském deníku 20. února 1851 a datovaný ve Vídni 19. února.¹³ K jeho autorství se Tomek po letech sám přihlásil.¹⁴ Zajímá nás druhá část tohoto úvodníku: v ní totiž Tomek zaujímá stanovisko k záležitosti, která měla

¹¹ Slovan 19. února 1851; Karla Havlíčka Borovského Politické spisy, díl III/2, str. 1277.

¹² Videnský deník 25. února 1851.

¹³ Patrně tedy tento článek nemohl ještě reagovat na Havlíčkovu invektivu proti Tomekovi ze Slovanu 19. února, i když úplně vyloučit to nelze; z Prahy do Vídně docházela pošta týž den.

¹⁴ Tomek, Paměti z mého života, díl první, str. 365.

v té době hlubší význam, než Tomek sám chtěl připustit. Týkala se filozofa Augustina Smetany, o jehož návrat do církve usilovala církevní hierarchie marně všemi prostředky, a to ještě i v posledních chvílích Smetanova života. — Ale více než o Smetanu šlo Tomkovi o Havlíčka a o to, aby osvědčil — invektivou proti němu — svoji věrnost Vídni. Příležitost k tomu mu dala Havlíčkova publicistická reakce na Smetanovu smrt.

Havlíček se v dřívějších letech se Smetanou nikdy nesblížil; Smetanův politický radikalismus byl mu stejně vzdálený jako jeho hegelianství. Ale když Smetana zemřel (30. ledna 1851), pochopil Havlíček, že jej s tímto mužem spojovalo společné pouto: zápas za vymanění osobnosti z područí církve i absolutistického státu. Dosvědčuje to Havlíčkův článek, kterým doprovází Smetanovu smrt;¹⁵ je psán útočně proticírkevním tónem a ideově zcela odpovídá Epištolám kutnohorským, otiskovaným v té době ve Slovanu.

„Smrt doktora Smetany“ — praví se v Havlíčkově článku — „patří v nynějších okolnostech mezi důležitější události, od kterých nesmíme pozornost svou obracet. O jeho vystoupení z řádu křížovnického, z kněžství a z církve katolické a o exkomunikaci bude ještě každému známo a v paměti, poněvadž tyto události teprva několik měsíců za sebou máme. — Můžeme nyní skoro s jistotou napřed viděti, že ta strana, kterou bychom nejraději nazvali *stranou černou* (prol. K. H.), neopomine kořistiti pro sebe z brzké smrti exkomunikovaného dra Smetany s onou známou nestydatostí, která se vtírá vždy do libovolného výkladu skutků božích ke svému prospěchu. Jestli se to neosmělí učiniti někde ve svých časopisech, jistě pokoutně ve svých spolcích aneb před sprostnými posluchači neopominou to vydávati za trest boží, že z církve katolické vystoupilý a vyloučený tak brzy život ukončil. Ovšemže nedoloží k tomu, že již před exkomunikací měl ty samé souchotiny, na které zemřel. [...] A kdyby vyloučení z katolické církve smrt za sebou táhlo, kterak by žily milióny a milióny těch našich spolubratří, kteří nebyli a nejsou ani katolíci ani křesťané, neboť známo, že jen malý díl všech lidí na světě křesťanské náboženství vyznává a jiní jiné víry a církve za tak spasitelné považují jako u nás katolictví sebe považuje“.

V témž čísle Slovanu vrátil se Havlíček k záležitosti Augustina Smetany ještě jednou, a to v poznámce, reagující na Zasláno v Pražských novinách 4. února 1851, v němž oficiální církevní kruhy komentovaly novinové zprávy o Smetanově necírkevním pohřbu. „Zasláno“ chtělo zejména oslabit dojem z masové účasti pražského lidu i představitelů české kultury na tomto pohřbu a vyvrátit zřejmou skutečnost, že rozchod Augustina Smetany s církví nejen neutlumil sympatie české veřejnosti k němu, ale naopak je posílil. — Ve své glose k Zaslánu Havlíček stručně upo-

¹⁵ Slovan 5. února 1851; Karla Havlíčka Borovského Politické spisy, díl III/2, str. 1253 n.

zornil na to, že Smetana se rozešel s katolickou věroukou v otázce tzv. osobního Boha, v něhož podle svého vyjádření nevěřil, a tuto svoji nevěru potvrdil i na smrtelném loži, když jej proti jeho vůli přišel navštívit sám pražský arcibiskup, aby jej navrátil do katolické církve.

Ještě dvakrát — v obou případech ve Slovanu 15. února 1851 — komentoval Havlíček reakci vládních úřadů na jakýkoli projev sympatií vůči zemřelému Augustinu Smetanovi. Nejprve oznámil Havlíček zastavení Pražského večerního listu, který vcelku věcně a pravdivě referoval 1. února 1851 o Smetanově smrti a o jeho odmítnutí návratu k církvi. V zákazu pokrokového deníku viděl Havlíček právem součást represivního tažení proti slovanskému tisku v Rakousku vůbec:

„To samé, co nám činí, učinili i Jihoslovanům, o poslední slovanské noviny připravili Srby i Chorváty — na památku i za odměnu, že r. 1848 bosí bez šatů běželi s Jelačičem bojovati pro udržení říše a císaře! Maďarům se nevede sice o mnoho líp, přece ale jedny neodvislé noviny jejich národní strany Pesti-Naplo alespoň jim nechali — na poučení, že přece ještě za revoluci jest lepší odměna než za věrnost!“¹⁶

A naposledy se zabýval Havlíček smrtí A. Smetany v glose reagující na zprávu, že místodržitel Mecséry udělil důtku několika vysokoškolským profesorům za účast na Smetanově pohřbu. Havlíček ukázal na falešnost takové morálky, podle níž křesťanské zásady platí jen někdy a pro někoho. „Nepředpisuje křesťanské náboženství lásku k bližnímu? A bližní je každý člověk — praví váš katechismus, tedy i exkomunikovaný člověk zůstane přece naším bližním. Což nemůže ani smrt vyrovnati vaši zášť a mstíte se ještě až přes hrob? Když chcete někoho kárat z nevěry, nesmíte přece sami zapomínat na první povinnost křesťana“.¹⁷

Havlíčkův postoj v celé této záležitosti vzal si Tomek za záminku, aby zaútočil na Havlíčka pro jeho proticírkevní stanoviska a aby vyjádřil svoji loajalitu vůči vysokému kléru jako spojenci a podporovateli vládní moci. Tento záměr byl nepochybně daleko podstatnější než objasnění problematiky „osobního“ a „neosobního“ boha, o něž se Tomek snažil ve vymělkované polemice, aby podepřel — vcelku zbytečně — důkazy o Smetanově bezvěrectví a úslužně tak doložil oprávněnost oficiálních zámků proti němu:

„Slovan tak rád mluví o farizejství. A to mu ušlo, že bůh neosobní je pouhý výmysl ku pohodlí rozličných lidí, kterým málo záleží na církvi a náboženství, ale před tím lidem a národem, na který se rádi odvolávají, přece ostýchají se říci, že nevěří v žádného boha. Tedy nevěří toliko v osobního boha, a jiní říkají to za nimi nevěduce, co mluví. Ke cti Slovana myslíme, že patří mezi tyto druhé. Nebo kdyby kupříkladu Slovan sám věřil toliko v neosobního boha, věda jaký jest rozdíl mezi bohem osobním

¹⁶ Karla Havlíčka Borovského Politické spisy, díl III/2, str. 1266.

¹⁷ L. c. str. 1269–1270.

a neosobním, pak by se jistě neodvolával tolik a tak často na křesťanské náboženství, ani by se nestavěl, jako by mu nevím co záleželo na opravě církve křesťanské. Byloť by to farizejství. Nebo bůh křesťanský je bůh osobní; neosobní bůh nemá vůbec žádné církve, a nepotřebuje tedy ani Epištol kutnohorských, ani jiných návrhů k opravám“.¹⁸

V tomto článku Tomek poprvé otevřeně zaútočil na proticírkevní programovanou lini Slovana a jmenovitě na Epištoly kutnohorské. Zařadil se tak veřejně mezi ty, kdo hájili zdiskreditovanou politiku církve v našich zemích proti Havlíčkovi, který právě v té době svými Epištolami kutnohorskými odhaloval před celou českou veřejností pravou podstatu katolické hierarchie a vůbec osvětloval skutečnou úlohu církve jako hlavní opory rakouského absolutismu.

Že tento projev V. V. Tomka nebyl náhodný, o tom svědčí několik dalších jeho vystoupení ve Vídenském deníku ve prospěch církevní hierarchie a rakouského katolicismu vůbec. Ačkoli — jak o tom bude ještě řeč — před rokem 1850 odhaloval Tomek ve svých historických pracích zcela rozhodně negativní úlohu katolické církve v našich dějinách, nyní, na počátku let padesátých, stává se jejím horlivým obhájcem. V tomto směru zaslouží pozornosti zejména dva jeho příspěvky ve Vídenském deníku, a to z 14. a 28. dubna 1851, tedy z doby, kdy už Tomek přesídlil z Vídně do Prahy. Odtud jsou také oba články — stylizované jako dopisy — datovány. Druhý z těchto příspěvků (které jsou ovšem nepodepsané) uvádí Václav Novotný ve své bibliografii Tomkových prací; nelze však pochybovat o tom, že Tomkův je i článek první; v té době neexistoval v Praze jiný dopisovatel do Vídenského deníku, který by mohl přicházet v úvahu jako autor tohoto příspěvku, nehledíc ani k tomu, že pro Tomkovo autorství zřejmě svědčí obsahová i stylistická stránka stati.

Článek z 14. dubna (datovaný v Praze 11. dubna) je věnován otázkám současného stavu českého jazyka a literatury, ale jeho vlastní smysl je především v obraně církve a rakouské vlády. „V nynější době“ — čteme v úvodu stati — „můžeme říci, že jazyk český opět slavně uveden jest v dědictví otcův. A protož změnil se i ráz a směr literatury naší. Jazyku českému jsou veškeré brány volně otevřeny k důstojnému jeho vyvíjení; pročež by literatura jeho nebyla věrnou tlumočnicí skutečného života, kdyby v minulého věku stýskání a toužení sobě libovala a ve vlastenecké žalostné roznícenosti setrvati chtěla. Stesky a žaly tyto propadly již historii [...]. Jiný směr nyní literatury naší jest vykázan: směr rásné, rozsáhlé, praktické činnosti, která [...] na všechny strany role věd a nauk vzdělává, srdce šlechtí a rozum osvětluje“. — Nehledíc na to, s jakým záměrně zkreslujícím optimismem jsou zde líčeny dobové poměry v našich zemích, zní tyto názory až potud skoro jako předzvěst nových programových idejí, jež o několik let později prosazovala generace Nerudova,

¹⁸ Vídenský deník 20. února 1851.

když chtěla nové české literatuře vtisknout ráz současnosti a realistické životní pravdivosti. Ovšem hned následující slova článku svědčí o tom, že jeho smysl byl zcela jiný: „Avšak loajálně, prozřetelně, s pevnou důvěrou v budoucnost svou (prol. V. d.) musí literatura kráčet na cestě této, nedadouc se másti ani úskočnými nájezdy dosavadních protivníků svých, ani hlaholem radikálních našinců, jenž k změřům vlády s nedůvěrou hledíce, každé jednání její v podezření uvozují. Radikální politikové naši uškodili velice živlu českoslovanskému, když r. 1848 hlásiti počali, že národ slovanský jest demokratický (prol. V. d.), že šlechty nezná, poněvadž prý tato jemu od dávných věků byla odcizena. Nepodstatnost a nejapnost tvrzení toho, že by lid slovanský byl proniknut duchem demokratickým, zvlášť v oči bije tomu, kdo poměry ve Francouzsku a v Němcích panující poznal a povahu Němců a Francouzů k povaze lidu slovanského přirovnal. Političtí idealisté naši, zvěstující bujné teorie, chtěli se takto jakožto apoštolové nové víry v čelo národu postaviti k nemalému, za oněch dnů ovšem velmi snadnému oslavení jména svého, hotovi jsouce účelu svému skutečný prospěch i mravní a náboženské zásady lidu našeho obětovati. Bourající jich ruka dotknula se tudíž i náboženského (prol. V. d.) citu v srdci lidu českého hluboce zakořeněného zlehčováním církve katolické, čímž hořkost povstala v duchovenstvu katolickém k duchu a směru, jaký se v některých plodech moderní literatury české uhostil. Tudíž se děje, že v nynější době s nechutí se odvracuje velká částka šlechty i duchovenstva od literatury české vůbec. A přece nám přemnoho musí záležeti jak na šlechtě, tak i na duchovenstvu a na vyšších, konzervativních vrstvách společenského života v zemích českoslovanských“.

Úvaha, jak patrně, daleko přesahuje rámec problematiky jen jazykové a literární. Je to útok proti představitelům nejpokrokovějších idejí roku osmačtyřicátého, tj. proti radikálům, kteří chtěli — na rozdíl od liberálů — zbavit český národní zápas závislosti na šlechtě a duchovenstvu, o jejichž regresivní roli byli právem přesvědčeni. A skrze radikály míří ovšem stať na Havlíčka, kterého — jak jsme na to už dříve ukázali — pokládali konzervativci kolem Lva Thuna vcelku právem za pokračovatele radikální linie české politiky, za naplňovatele jejího demokratického, protiaristokratického a antiklerikálního programu. Uvědomělý odpor k tomuto programu vysvítá ze statí tak zřetelně a je formulován tak přesně, jak tomu dosud nebylo v žádném projevu Vídenského deníku. Církev a stát jsou pro autora článku nedotknutelné autority, jimž se musí podrobit celá naše národní společnost, její myšlenkový život, její literatura. S otevřeností až překvapující se zde odmítá idea lidovosti, demokratičnosti české slovesné kultury — tedy idea, která sice v době končícího národního obrození nebyla u nás přijímána všeobecně, přece však nikdy nebyla napadena z tak zpátečnických pozic, jako v tomto článku, v jehož závěru čteme:

„Každý zajisté přisvědčí tomu, že za minulých časů literatura česká vážnosti nabyla a zesílila tou měrou, kterou účastnost při plodech lite-

rárních vzdělaného, zámožnějšího obecnstva rostla. Bludné jest mínění, jako by obecní lid hlavní podporou býti mohl literatury, poněvadž by taková pouze literaturou prostonárodní (prol. V. d.) musela býti a tudíž by se k vyšším úlohám svým nikdy nemohla povznést. Dějepisem literatury všech vzdělaných národů dokázáno, že vyvinutí a rozkvet literatury se nejvíce na účastenství vzdělanějších tříd společnosti zakládá. Zpozdilé bylo by tvrzení, že by se literatura česká v tomto ohledu uchýliti a vymknouti mohla z pravidla zkušeností všech věků a národů stvrzeného. Ano, nám nyní, kde volný průchod jazyku českému propůjčen, více než kdy jindy na účastenství vyšších tříd musí záležeti, nechceme-li, aby literatura naše zakrněla, vyloučena jsouc z vyšších vrstev sociálního života. Protož nevyhnutelná potřeba tomu chce, aby literatura a zvláště časopisectvo naše k tomu směřovalo, aby pojmy lidu v pravidelné koleji mravnosti a loajálnosti byly udržovány a mysl jeho živými preludy nekvasila (prol. V. d.). Tím jediné opět získána bude důvěra těch, kteří se na čas od živlu českého odvrátili“.

Tuto stať bylo by možno snad bez nadsázky nazvat manifestem programového antidemokratismu v literatuře i v celém českém národním životě. Teze, že naše národní kultura obrozenská vyrostla z lidových základů, je zde prohlášena de facto za fikci, a za fikci je prohlášena i společenská úloha českého lidu; všechna naděje národa do budoucna je proto — podle vládní logiky Vídenského deníku — nikoli v lidových vrstvách, ale v odnárodnělé aristokracii a v protičeské církevní hierarchii.

Tomkova apologie církve, církevní politiky a dokonce jezuitů vyvrcholila článkem ve Vídenském deníku 28. dubna 1851.¹⁹ Stať je současně dalším otevřeným útokem na Havlíčka a na Epištoly kutnohorské, jimž se zde přičítá — ostatně právem — význačný podíl na růstu antireligiozity v Čechách. V protináboženské propagandě vidí Tomek rozsévání semena revoluce; neboť „jedna z příčin posledních revolucí v Evropě záležela také v tom, že vzdělané třídy lidu v zemích revolucemi těmi dotknutých z veliké části odpadly od u p ř í m n é h o, ž i v é h o k ř e s ť a n s t v í (prol. V. d.)“. Dále pak čteme v článku:

„Napsalo se i u nás a stalo se i u nás ledacos, z čeho se dosti zřejmě projeví náboženské smýšlení vzdělaných tříd našich. Neznabožství se při nejedné příležitosti chtělo ověnciti korunou mučednickou, a jistá část časopisectva uchopovala se všeho, čeho jen mohla, aby polekala posmíváním se náboženství i třídy takové, které ve své sprostotě myslí, že se tím právě povznesou do řadu vzdělanců, když budou opovrhovati věcmi, kterým se posmívají vzdělanci. Každé městečko v Čechách poskytne snad několik hrdin z mladšího sousedstva, kterými rozmnožily kupř. Epištoly kutnohorské tímto způsobem počet vzdělanců v naší vlasti české. Nechodit do

¹⁹ Z Prahy 24. dubna. — Autorství potvrzuje Tomkův dopis J. Jirečkovi, datovaný v Praze 24. dubna.

kostela; posmívat se nevzdělaným lidem, kteří tam ještě posud chodí; chlubit se po hospodách, že se nebojí ani čerta; a bláhovcům v lepší budoucnost věřícím dokazovat, že duše shnije s tělem — jaké to snadné cesty, povznést se nad starý cop, přiřadit se k mužům pokročilým, prostým všelikých předbřeznových předsudků! — Vytýkalo se jindy jezuitům a pietistům — a našly se i v našem časopisectvu již ohlasy takových výtek —, že prý hledí lid jen vždy odkazovati na království nebeské a vždy jej zaměstnávatí domnělými prostředky k dosažení jeho, aby pozornost jeho odvrátili od věcí pozemských, aby jich oni sami a vznešení stavové, jejichž nástrojové prý jsou, tím pohodlněji mohli požívatí na útraty věřícího lidu. — Dejme výtkám těmto za pravdu v té míře, ve které toho zasluhují. Je z toho viděti, že ti, kteří výtky tyto činí, [...] uznávají dobře, že náboženské přesvědčení působí na praktický život; proto se bojí takového způsobu navedení náboženského, kterým by se lid odvracel od interesů pozemských [...]. Praktický následek zavrhování věcí pozemských jest nerozumné blouznění; rovněž zas praktický následek zavrhování věcí nadzemských musí jedním slovem býti zhovadění. Nevím, oč by toto mělo vzdělanosti lidské býti prospěšnější než ono. — Vzdělané třídy ale, jak je vidět, skutečně se druhého tohoto zlého nebojí; a toť je veliký neduh, na kterém postonává za našeho času společnost lidská. Je to pýcha i krátkozrakost rozumu zároveň, v čem se zakládá tento neduh. Přílišní vychvalovatelé pokroku rozumu lidského přivedli k tomu, že se takorůzka axiomem stalo zapírati vše, čeho nelze rozumem logickým obsáhnouti. Ale takových věcí je zajisté velmi mnoho; neb rozum lidský pokračuje jen krok za krokem [...]. Ale prozřetelnost božská postarala se zatím o jiné vlohry, kterými se musí duch lidský potud řídití, pokud rozum ještě nedospěl, a na nich zakládá se obor víry, širší ovšem než obor rozumu. Choutky rozumu obor tento zapírati potrestají se vždy svými důslednostmi“.

Článek Tomkův byl napsán jako pokračování protihavličkovské kampaně, organizované Vídenským deníkem; současně však k jeho vzniku patrně přispěl i bezprostřední podnět, vycházející od Havlíčka. Šlo o Havlíčkův článek ze Slovana 16. dubna 1851, nazvaný Gleiches Recht für Alle!, který byl pozoruhodným komentářem poněkud kuriózní diskuse uvnitř katolicko-vládního tábora.

Katholisches Blatt aus Mähren přetiskl totiž 27. 3. 1851 stať z listu Neue Sion,²⁰ v níž se polemizovalo s novým vládním opatřením, podle něhož se bývalým katolickým kněžím nedovoluje uzavírat manželství, a to ani tehdy ne, když přestoupili k evangelictví. Vídenský deník se ozval

²⁰ Viz K. Havlíček, Gleiches Recht für Alle!, Slovan 16. dubna 1851; Karla Havlíčka Borovského Politické spisy, díl III/2, str. 713 n.; zde přetištěna podstatná část citovaného článku z Katholisches Blatt aus Mähren i odpověď Vídenského deníku z 8. dubna 1851.

na obranu ultrareakčního Thunova výnosu dlouhým úvodníkem 8. dubna, v němž ostře odmítl požadavek. obsažený v článku listu Neue Sion, respektive Katholisches Blatt aus Mähren, aby totiž rakouský stát zaručil svým občanům vedle svobody církve a náboženství i svobodu svědomí, a aby vůbec nezasahoval do náboženských záležitostí svých občanů. Vídeňský deník dobře vycítil v těchto požadavcích program odluky státu od církve — tedy program právě protichůdný té církevní politice, kterou rakouská vláda uskutečňovala v první polovině padesátých let. Na reakci Vídeňského deníku nás však zajímá zejména to, že se vlastně vztahuje nejen na inkriminovanou stať v Katholisches Blatt, ale snad především na nedávno otištěnou úvahu Havlíčkovu ve Slovanu, nazvanou Náboženství.²¹ Právě v ní totiž Havlíček podnikl zvláště ostrý útok na rakouský stát a na rakouský katolicismus. Zde vyslovil tezi, že „církevní absolutismus je poduška světského, jeden s druhým stojí, jeden s druhým klesá, a kdo dovede otrásati sloupem libovůle a absolutie církevní, zboří jistě i politickou“; zde vytýčil i radikální požadavek náboženské tolerance a úplného odloučení církve od státu. „Pro pravé náboženství“ — napsal zde Havlíček — „nastane teprve tenkrát nejpříznivější doba, až bude největší tolerance, až náboženství zcela odtrženo bude od veřejných státních záležitostí a stane se v každém ohledu záležitostí jen privátní. Pokud se světské moci míchají do záležitostí božích, pokud to nese na světě světské užitky, když se kdo k jistému náboženství přiznává, potud také pravé náboženství vždy bude újmu trpěti, neboť pokrytci, kteří sami nic nevěří, budou ve jménu náboženství pronásledovati poctivé lidi, kteří něčemu věří“. — Jistě to byly především tyto teze, které tolik podráždily Vídeňský deník a jmenovitě Lva Thuna, a jimž se s takovým rozhořčením postavil Vídeňský deník na odpor v citované polemice o svobodě svědomí. „S v o b o d a s v ě d o m í«! (Prol. V. d.) V ústech pravého katolíka jsou slova tato nejen pleonasmus, nýbrž i nesmysl. Katolík pokládá svědomí za hlas boží, a svoboda nezáleží pouze v tom, že člověk něco činiti může, nýbrž také v tom, že člověk ledacos činiti nepotřebuje. Není-li tedy svoboda svědomí v ústech katolíka nesmysl, následuje z toho, že stát, jenž svobodu svědomí zaručiti má, povinen jest každého hájiti a chrániti, kdo svědomí — tento hlas boží — slyšeti nechce, tj. kdo například prostopášným životem tak hluboko klesl, že si z největšího zločinu žádného svědomí nedělá [...]. A nejste-li katolíci a vykládáte-li si svědomí podle mudráckého způsobu herbartovského, hegelského atd., aneb snad každý dle své vlastní choutky, proč jste se již na tom vespolek neusnesli, má-li vám vláda svobodu svědomí herbartovského či snad hegelského atd. atd. zaručiti? [...] O Katholisches Blatt bychom se toho ale byli nenadáli, že takovéto fráze, z moderního francouzského konstitucionalismu vzaté, obecnstvu bude předkládati. — Katholis-

²¹ Slovan 15. března 1851; Karla Havlíčka Borovského Politické spisy, díl III/2, str. 672.

ches Blatt domáhá se nejen toho, jak ze vrchu uvedených slov vysvítá, aby církev katolická v Rakousku všeho nadporučení ze strany státu zba-vena zůstala, nýbrž také toho, aby stát rakouský žádným zákonem aneb nařízením úctu k církvi katolické nehájil [...]. Kterých podstatných příčin máme my katolíci v Rakousku, abychom na profanizaci státu doléhali, abychom jej charakteru katolického zbavili? [...] Stát rakouský byl od počátku stát katolický, mocnáři našemu dán byl před dávnými časy titul panovníka apoštolského, a nyní by se to kvůli modernímu konstitucionalismu francouzskému zrušiti mělo, kvůli teorii, která již přes půl století s národem francouzským hůř než čtvrtodenní zimnice lomcuje a jej víc a víc v osidla indiferentismu a nemravnosti zavádí? Stát by si neměl toho všimati, jaké svědomí kdo má, a měl by k tomu lhostejně přihlížeti, když kněz odpadlík smlouvu s církvi svatou, s Bohem učiněnou, ruší [...]?"²²

Havlíček ve svém komentáři (tj. v článku Gleiches Recht für Alle) ukázal na reakčnost těchto názorů, pocházejících „z duše pana ministra osvěty“ a vyjadřujících nikoli stanovisko křesťanské snášenlivosti, ale nesnášenlivé státní a církevní moci. „To tedy není profanizace státu, když zabránujete člověku míti své přesvědčení o náboženství? [...] Voltairiánství, febronianství a čím vším házíte vy věční fabrikanti kacírů! [...] A jestli psáno stojí, že bude jeden ovčinec a jeden pastýř, nemyslí se to o vašem nadutém nesnášenlivém učení, kdežto ustavičně se hryzete, nýbrž jedině o té snášenlivosti, kterou neznáte [...]“²³

Tento Havlíčkův článek byl tedy asi bezprostředním podnětem Tomkovi k napsání jeho obrany rakouského katolicismu, jak ji čteme ve vzpomenu-tém článku Vídenského deníku 28. dubna 1851. Ale Tomek reagoval ovšem i na předcházející nedávné proticírkevní a protináboženské pole-miky Havlíčkovy, zejména na jeho stať Náboženství, i na všechny dřívější Havlíčkovy projevy tohoto druhu. Vcelku dost přesně a citlivě Tomek vyrozuměl, že hlavní síla Havlíčkových proticírkevních argumentů je v je-jich přesvědčivosti a působivosti etické. Havlíček ukázal, že rakouský katolicismus, místo co by byl veden křesťanskou snahou o vnitřní zušlech-tění člověka, směřuje především k jeho mocenskému podrobení. Tomu sloužila teze o „samospasitelnosti“ katolické církve i její boj proti svobodě individuálního smýšlení a přesvědčení, k němuž se církev spojila se svět-skou mocí. „Nic protismyslnějšího, nic méně důstojného není než poli-cejním způsobem chtít rozšiřovat pravou nábožnost, víru v Boha!“, na-psal Havlíček v závěru svého článku Náboženství.

Je těžko odhadnout, nakolik si čeští spolupracovníci Vídenského deníku uvědomovali hloubku Havlíčkových argumentů proti mravnímu charak-teru soudobé církve. Rozhodně však se Tomek ve Vídenském deníku ujal

²² Vídenský deník 8. dubna 1851; Karla Havlíčka Borovského Politické spisy, díl III/2, str. 715 n.

²³ Slovan 16. dubna 1851; Karla Havlíčka Borovského Politické spisy, díl III/2, str. 718–719.

krajně nevděčného úkolu, když se rozhodl právě tuto stránku náboženského vlivu a církevního působení mezi prostým českým lidem obhajovat. Snažil se ve svém článku ve Vídenském deníku (28. dubna 1851) především ukázat, že náboženská skepse a vůbec názorová uvolněnost, pronikající mezi lid, je rozsévána záměrně českou inteligencí; není třeba ani dodávat, že Tomek tím mínil inteligenci nejpokrokovější, jejímž nejnebezpečnějším představitelem byl právě Havlíček. Proto bylo třeba vyvrátit nebo aspoň oslabit Havlíčkovy výtky mravní diskreditace církve v našich zemích a současně jeho důkazy o nutnosti nahradit slepou víru rozumovým poznáním skutečnosti. Tomek, který se až do nástupu absolutismu projevoval jako přesný a střízlivý vědec, podniká nyní útok proti vzdělání a racionálnímu pojetí reality; neboť prý nevede k poznání „vyššího principu mravního“ — jehož podstatu ostatně Tomek nijak neosvětluje —, ale jen k napadání stability vládnoucího společenského řádu. Skutečná mravnost může být podle Tomka založena jen na náboženském fideismu. „Proč řídit se mravními předsudky“, ptá se, „které beztoho bez věčné odplaty nemají žádné garancie?“

Je to obhajoba rakouského katolicismu v typickém duchu a smyslu restaurace církevní moci za bachovského období; proniká v ní dobová vládní tendence vrátit církvi všechny její pozice, které ztratila za osvícenství a jichž v úplnosti znovu nenabyla ani za reakční éry metternichovské. Tyto tendence, jak známo, se už na prahu bachovského období projevíly (r. 1850) zrušením státního dohledu nad duchovenstvem a vyvrcholily r. 1855 uzavřením konkordátu mezi státem a církví.

V době, kdy byl publikován připomenutý seriál článků na podporu rakouské církevní politiky, zřejmě vyvrcholilo Tomkovo úsilí o to, aby přispěl k podvrácení pozic Slovana v českých zemích i k odstranění Havlíčka z českého národního života. To je patrné — jak o tom ještě pojednáme — z jeho horlivé korespondence s Josefem Jirečkem, v níž zásoboval Thunovo ministerstvo čerstvými zprávami z pražského světa; ale odráží se to i v Tomkově publicistice. Jako by návrat do Prahy začátkem dubna 1851 a přímý kontakt s těmi, proti nimž ve Vídni pracoval, zvýšily jeho útočnost. Vysvětlení — aspoň částečné — lze vyčíst z Tomkových publikovaných i nepublikovaných projevů. Byl chladně a s rozpaky přijat v Praze nejen těmi, kdo byli Havlíčkovi blízcí, ale i takovými představiteli české kultury (jako byli například K. J. Erben nebo V. B. Nebeský), od nichž očekával pochopení pro svoje názory a stanoviska. Nepříjemně jej překvapila nechuť skutečných nebo potenciálních odpůrců Havlíčkových solidarizovat se s protihavlíčkovskou kampaní Vídenského deníku; i poměrně konzervativní kruhy české dávaly Tomkovi najevo nesouhlas s jeho službami vládě, která připravovala tak nepokrytě novou éru absolutismu.

Ve své publicistice z tohoto údobí snažil se tedy Tomek zvýšenou měrou o to, aby znovu a znovu dokazoval — ve smyslu propagandy Vídenského

deníku —, že Havlíčkův vliv v českých zemích je přeceňován. Avšak v rozporu s tímto tvrzením pronikalo stále zřetelněji Tomkovo podráždění nad nechotou českých kulturních představitelů otevřeně se distancovat od Havlíčka. Tato podrážděnost se projevila zvlášť markantně v Tomkově úvodníku ve Vídeňském deníku z 15. dubna 1851 (datovaném v Praze 13. dubna).²⁴

Ve vší své poměrné stručnosti poskytuje Tomkův článek zajímavý pohled do názorové situace v tehdejší naší společnosti. Hranice, rozdělující českou „stranu národní“ na dvě poloviny, byla podle Tomka určována právě vztahem k Havlíčkovi. Jedna část strany s Havlíčkem sympatizovala, aniž to však otevřeně přiznávala; ba mnozí prý dokonce podle Tomka „se stydí znáti se k Slovanu pro nevymáchanost jeho úst, pro nerudnost jeho způsobů; Slovan prý jim dělá (s odpuštěním) jen ostudu; ale co on chce, chtí oni také [...]“. — To je jistě zajímavé zjištění a doznání Tomkovo, uvážíme-li, s jakou tvrdošíjností přesvědčoval své čtenáře a hlavně své vídeňské protektory o tom, že Havlíček je v národě zcela izolován a nemluví za nikoho jiného než za sebe. — Druhou část strany charakterizuje Tomek jako „mírnější liberály“, avšak ani ti nemohou být podle jeho mínění spolehlivou oporou vídeňské vládní politiky: nejsou to totiž skuteční a uvědomělí odpůrci Havlíčkovi, ale lidé „nejistí ve svém přesvědčení nebo příliš bojácní, aby přesvědčení své vyslovili“. Proto také z těchto kruhů nelze očekávat podnět k tomu, aby v Praze vznikl „mírně liberální“ list, přijatelný vládě; neboť ani těmto vlažným členům národní strany by nebylo lhostejné, kdyby se dostali do konfliktu se Slovanem. „Klatba jeho, která by je vyloučila z národní strany, je jim příliš hrozná, než by se pustili v takové nebezpečnosti [...]“. — Je to další potvrzení autority Slovana v tehdejší naší veřejnosti — potvrzení ovšem víceméně bezděčné, vplynuvší z Tomkova zklamání špatně skrývanou nechutí pražské národní společnosti vůči režimu. A současně zde nacházíme i dobový doklad skutečnosti, že Slovan byl chápán a přijímán jako list, který nastoupil na místo potlačené publicistiky českých radikálů, jejichž nuceně opuštěné pozice nyní hájil — i když snad si toho Havlíček ani nebyl vědom. Podle Tomka „ti, kteří jej (tj. Slovan, D. J.) odjinud znají, namnoze upírají, že by Slovan byl orgánem strany takzvané národní; uznávají, že dávno překročil meze a stal se nástupcem někdejší Lípy slovanské a jiných zašlých orgánů přepjatého radikalismu“.²⁵

Tomka zřejmě popuzovalo, že ani tato skutečnost nedokázala přimět pražské reprezentanty našeho kulturního života k tomu, aby se veřejně distancovali od Havlíčka — ač Tomek se víceméně pohyboval v kruzích, na jejichž loajalitu vůči vládě mohl až dosud spoléhat. Tak ve svém člán-

²⁴ O Tomkově autorství nemůže být pochyb. Je prokázáno zejména tím, že východiskem článku je Tomkův dopis Josefu Jirečkovi z 6. dubna 1851, o němž bude ještě řeč.

²⁵ Vídeňský deník 15. dubna 1851.

ku interpretuje rozhovor s nejmenovaným pražským intelektuálem, jímž byl — jak víme z Tomkova dopisu Jirečkovi — Erben. Ten stroze odmítl Tomkovo naléhání, aby čeští kulturní představitelé, „kteří se ke Slovanu neznají, osvědčili smýšlení své veřejně, aby se viděl pravý stav věcí“, a uvedl Tomkovi zcela logické, i když zřejmě poněkud ironicky formulované důvody: totiž že Slovan je v Praze zapovězen, a tedy jej nikdo nezná; a že ostatně v Praze, kde toho času vládl stav obležení, neexistuje tiskový orgán národní strany, v němž by eventuální Havlíčkovi odpůrci mohli uplatnit svůj hlas.²⁶ Právě tato neznalost Slovana v Praze, jak Tomek utěšuje sebe i své vídeňské přátele, „k slávě jeho velmi mnoho přispívá [. . .]. Jistě kdyby Slovan nebyl v Praze zapověděn, bylo by u rozvážlivější části pražského obecnstva dávno po slávě jeho“. — Věřil Tomek opravdu této své verzi a tomuto svému tvrzení? Měl zřejmě pravdu jen v tom, když posuzoval skepticky účinnost zákazu Slovana pro Prahu. Jenže „sláva“ a tím i společenská působnost Slovana nebyla závislá na „rozvážlivější“ části české veřejnosti, totiž na jejich konzervativních nebo konzervativně liberálních vrstvách, o něž Tomkovi především šlo. Popularitu Slovana šířili nejprostší lidoví čtenáři, kteří dobře vycítili a vyrozuměli, že Havlíček v těchto dobách vyjadřuje především jejich společenský postoj a jejich přesvědčení — že totiž národní a občanská práva v našich zemích mohou být vydobytá pouze bojem proti vídeňskému absolutismu, nikoli cestou kompromisů s ním. Český lid to byl, který se nyní stával Havlíčkovi jedinou skutečně bezpečnou oporou — tak jako se Havlíček stával v letech 1850—1851 jediným mluvčím lidu. To jsou také léta zrodu lidového kultu havlíčkovského; doba, kdy byl Havlíček — jak sám později napsal — „nejradikálnější v celém Rakousku“.²⁷

²⁶ Pokud pak šlo o vládní Pražské noviny, dovidáme se z Tomkových Pamětí (díl první, str. 370), že jejich redaktorovi Václavu Jaromíru Pickovi zakázal místodržitel Mecséry jakékoli zmínky o Slovanu, „maje prý za to, že se Slovanu nejvíce mlčením uškodí“.

²⁷ Na článek Tomkův reagoval Havlíček zcela stručně v přehledné stati Specilegium z Vídeňského deníka ve Slovanu 30. dubna 1851 (Karla Havlíčka Borovského Politické spisy, díl III/2, str. 727), kde mimo jiné napsal: „Proč tedy nedovolí Slovana v Praze, aby bylo konec této jeho slávě, proč nedovolí ani redaktoru Slovana přijít do Prahy, aby také i jeho slávě bylo konec? Vídeňský deník si nepochybně podle sebe myslí takto: Já Vídeňský deník jsem všude dovozen a nikde žádny o mne nestojí, snad tedy příčina této mé hubené slávy není žádná jiná, než že nejsem nikde zapovězen“.